

Botos József – Botos Katalin

Nyugdíjrendszer a változó társadalomban

ÖSSZEFOGLALÓ: Három évtizede folynak különböző irányú kísérletek a nyugdíjrendszer reformjára. A reformokra egyrészt a finanszírozhatóság biztosítása, másrészt a nagyobb igazságosság elérése érdekében van szükség. Nem elegendők a parametrikus reformok. Paradigmaváltás kell a nyugdíjrendszerben! Ezért az állami munkanyugdíjrendszerben a biztosítási paradigmát befektetési paradigmára kell változtatni, még hozzá alapvetően a humán tőkébe történő befektetés paradigmájára. Nem magunknak teszünk félre öreg korunkra, hanem törlesztjük elődeinknek, amit belénk fektettek. Munkanyugdíjunkt kiegészítene a gyermekek után járó vagy az önkéntes nyugdíjpénztári megtakarításon alapuló második csatorna. Utóbbit azoknak célszerű vállalni, akiknek nincs, vagy nem lehet gyermeke. Ha időközben gyermekeik lesznek, átválthatják e megtakarítást a gyermekek alapján történő nyugdíjcsatornára is. A javasolt reform mindenképpen nagyobb igazságosságot eredményezne. Ugyanakkor megvalósítható lépés lenne. A családi szolidaritás erősítésében, a gyermekvállalás bátorításában, a demográfiai problémák enyhítésében komoly szerepe lehetne.

KULCSSZAVAK: nyugdíjreform, gyermekvállalás költségei, gyermekfedezetű nyugdíj, önkéntes nyugdíjpénztári megtakarítások

JEL-kódok: D64, H55

DOI: https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_1_1

A szocializmusban kialakult nyugdíjrendszert, amely jó negyven évig a korábbi biztosítási elv helyett az állami gondoskodáson alapult, 1990 felé közeledve és azt követően, a felerősödő individualizmus elsöpörte. A rendszer viszsztatérni igyekezett valamiféle biztosítási alapokra. Ugyanakkor a társadalmi viszonyok a korábbiakhoz képest alapvetően megváltoztak. A nyugdíjígérvények formájában meglévő rejtett állami adósságok egyre fenyegetőbb nagyságúvá váltak. A nyugdíjreform hosszú távon mindenképpen elkerülhetetlennek látszott, pusztán finanszírozási okokból is. A rendszer egyensúlyát csak magas bérjárulékszinttel lehet-

tett fenntartani. A reformkommunista elit már 1990 előtt gondolkodott azon, hogy a társadalombiztosítást (tb) fel kellene tőkésíteni, vagyonnal ellátni annak érdekében, hogy a majdan jelentkező kötelezettségeinek meg tudjon felelni.

1990 UTÁN

Sajnálatos módon, a feltőkésítésre a későbbi privatizáció idején nem került sor.

A nyugdíjrendszer '90-es évekbeli tetemes hiánya (és ezért egy reform szükségessége) jelentős részben abból fakadt, hogy a nyugdíjkiadások összösszegét emelték a korai nyugdíjazások és a (formai) rokkantsítások, hiszen a töme-

Levelezési e-cím: evmkabor@gmail.com

ges munkanélküliséget jelentős hányadban ezzel „vezették le” az Antall-kormány idején.

A magyar társadalombiztosítás rendszer-váltáskor kinevezett vezetője 1991–1992-ben egy parlamenti szociális bizottsági meghallgatáskor felvetette egy érdemi reform szükségességét, méghozzá a felnevelt gyermekek figyelembevételével. Arra alapozott, hogy ezt a költséget is el kell ismerni a nyugdíjak megállapításánál. Javaslatára szerint a járadékot a gyermekek bizonyos tanítási szintjéhez kellene kötni. A nyugdíjreform-javaslat heves ellenzésre talált. A reform egészen más irányt vett.

Az egyik reformelgondolás a francia „*mutualité*”-k, önkéntes biztosító pénztárak példájára, alulról szerveződő kis közösségekkel kívánta kiváltani az állami gondoskodást. Létrejött 1993-ban az önkéntes pénztárakról szóló törvény, kiegészítő biztosítások céljára. 1993-ban pedig kettéválasztották a társadalombiztosítást, és létrehozták a nyugdíj- és egészségbiztosító-pénztárak önkormányzatait. Érdemi javulást azonban a gazdálkodásban az önkormányzatok nem eredményeztek, éppen ellenkezőleg. A költségek megkettőződtek.

A nyugdíjreform körüli gondolkodás a rendszerváltozás utáni második ciklusban (1994–1998) tovább változott. A nemzetközi pénzügyi szervezetek ajánlásainak megfelelően a II. pillér, a tőkefedezeti rendszer létrehozását célozta meg az új kormány. (Csakúgy, mint más közép-európai országokban, például Lengyelországban is.) Ez részleges visszatérést jelentett a tőkefedezeti rendszer paradigmájára. Úgy azonban, hogy a járulékokat megosztották. Több szakértő bírálta utólag ezt a lépést (Bartha, Tóth, 2013) Magunk részéről mindig elutasítottuk. *Botos József* szerint a tőkefedezeti rendszerre való áttérés nem érdemi reform, csak pénzügytechnikai manőver (Botos, 1998). A magyar szakirodalomban tehát – a nemzetközi szakirodalomtól gyakorlatilag függetlenül, pusztán a magyar statisztikai adatok ismerete alapján –, már több mint húsz

éve teljesen világosan megfogalmazódott, hogy szükséges a gyermekek figyelembevétele a nyugdíjrendszerben (Botos, 1998; 47–48. oldal).

A második ciklus kormánya azonban a legkevésbé sem támaszkodott erre a szemléletre. 1998-ban a kötelező magánnyugdíjpénztári rendszerben a működő rendszerből kivont, „átterelt” források lettek a II. pillér alapjai. Ezeket pótolni kellett. Ez az államháztartást, amelynek támogatnia kellett az állami tb-rendszert, deficitbe sodorta. A reform szülőatyjai, *Mihályi Péter* és *László Csaba* azt remélték, hogy sikerül a folyó költségvetésekben a hiányt más forrásokból kigazdálkodni. Ennek hiábavalóságát, a későbbiekben maguk is elismerték. Szerintük: „*A mából visszatekintve ez érthető, de rossz kompromisszum volt*” (Mihályi, 2018).

A finanszírozási szükségletek egy részét tehát maga a reform okozta. A pénztárak, mint mondtuk, sokkal drágábban működtek, mint az állami rendszer. (Míg 1990–1993 között az egységes tb működési költsége 1,5 százalék volt; a magánnyugdíjpénztáraké a későbbiekben 6-7 százalék. Leemelték gyakorlatilag a befizetések jelentős részét a saját költségeikre, béreikre. A rendszer alapján nyugdíjba vonulók első csoportja 10 év után nem kedvezőbb, hanem kevesebb nyugdíjat kapott, mintha az állami rendszerben benne maradt volna.)

A nyugdíjrendszer továbbfejlesztésének kérését továbbra is napirenden tartották. A témát a kormány által létrehozott úgynevezett Nyugdíj és Idősügyi Kerekasztal elemezte. (Holtzer szerk., 2010). Az összefoglaló kötetben megjelent tanulmányában *Borlói Rudolf* nyugdíjszakértő rámutatott, hogy a nemzetközi tapasztalatok alapján legésszerűbb nyugdíjrendszer a német gyakorlatban létező pontrendszer. A hazai vélemények nagy része azonban a hosszú távú megoldást a kötelező nyugdíjpénztár-szabályozás további liberalizálásában látta, s e mellett tette le a voksot.

2010 októberében azonban jelen tanulmány szerzői ismét leszögezték abbéli álláspontjukat, hogy vissza kell térni az állami nyugdíjrendszerhez, annak egy megreformált, pontrendszeres változatához (Botos J., Botos K., 2010). (Hasonló természetű javaslatot tett ezt követően 2016-ban Borlói Rudolf is.) Mindenesetre, a II. pillér – az új kormány döntése alapján – 2012. január elsejétől megszűnt. Visszakerült a járulékfizetők zöme az úgynevezett állami nyugdíjrendszerbe. (Ez a jelenség messze nem magyar sajátosság. A pénzügyi válság után még a mintaországnak tekintett Chilében is bekövetkezett hasonló folyamat.)

A pénztárakban felhalmozott vagyont nálunk az állam átvette, és zömében adósságtörlesztésre felhasználta. A lépés kommunikációja azonban nem volt kellően kidolgozva. Sokan sérelmezték, nem értve, hogy az a pénz valójában sose volt a befizetőké. A reform ugyanis a tökefedezeti pillérben tulajdonossá tette őket, de elfelejtették hozzátenni, hogy az állami rendszerből elvont összegekkel viszont adóssai a polgárok az előző generációnak. De hát sem ők, sem a korábbi törvényhozók nem tekintették a járulékfizetést annak, ami: a szülők generációja felé való törlesztésnek.

A 2010 utáni kormányok alatt bevezetett változások közül az egyik legnagyobb hatású a 65 éves nyugdíjkorhatár bevezetése volt. Erre ugyan 2010 januárjától került sor (lépcsőzetes bevezetéssel) – a határozat azonban erről még 2009. május 11-én született (vagyis az úgynevezett szakértői kormány regnálásának idején). Később, „fű alatt” nagy horderejű reformokat hajtottak végre a 2010 utáni kormányok. A társadalom a parametrikus változásokat (szigorításokat) ugyan megtapasztalta, a lényegét azonban észre sem vette. Megszüntették ugyanis Magyarországon a tb államháztartáson belüli viszonylagos önállóságát. A vállalatok által fizetett járulékokat adójellegűvé tették (szociális hozzájárulási adó), amelyek után szolgáltatás már nem várható el. Azt kizáró-

lag a mindenkori (feles) tb-törvény határozza meg, és azt az államháztartásba szorosan beintegrált forrásokból finanszírozzák. (A nyugdíjtörvény változtatása kormányoktól függően lehetséges.) Az adminisztratív apparátus reformja további koncentrációt jelentett, vagyis a korábbi, elkülönült társadalombiztosítási alapok megszűntek. A biztosítási jelleg már csak bizonyos számítási módszerekben, a figyelembe vett szolgálati években tükröződik.

A végrehajtott parametrikus reformok, így a szolgálati idő meghosszabbítása, a rendszer nagyvonalúságának erőteljes visszafogása, a svájci indexálás megszüntetése és kizárólag inflációkövetővé tétele (lévén az infláció mértéke alacsony), a nyugdíjrendszer egyensúlyára pozitívan hatottak. Azonban nem jött létre hosszú távon fenntartható, igazságos rendszer. Sőt, a nyugdíjrendszerben meglévő feszültségek tovább fokozódtak, különösen a bekövetkező elkerülhetetlen bérfelzárkózás miatt, az új és régi nyugdíjak között.

Látni kell azonban, hogy a nyugdíjrendszer reformja nem pusztán pénzügyi kérdés. Sokkal mélyebb társadalomszerkezeti változásokra vezethető vissza. Gyakorlatilag arra, hogy válságba került a társadalom alapsejtje: a család (Botos K., 2016). Ezzel a reformok kapcsán nem foglalkozott senki.

A REFORM ALAPJA

Sokan, sokféleképpen bemutatják már a nyugdíjrendszerrel és a demográfiával kapcsolatos problémákat a hazai és a nemzetközi szakirodalomban (Cseh-Szombathy, Tóth, 2001). Áttekintését meg se kíséreljük. Itt csak néhány egyszerű összefüggésre irányítjuk a figyelmüket.

A jelen nyugdíjrendszer nem igazságos. Ki-fejezetten bünteti a gyermekvállaló családokat. Annak, aki gyermeket vállalt, nagy valószínűséggel kedvezőtlenebb lett a nyugdíja, mint

annak, aki nem. A magas színvonalú helyettesítési ráta biztosítása idős korra – bármilyen furcsán hangzik is –, egyike a rendszer negatív ösztönzőinek, ami a gyermekvállalást illeti. Nem elengedhetetlen ugyanis a gyermekek vállalása ahhoz, hogy öszülő fejjel tisztességgel megélhessünk.

Ezért Botos József és számos más szerző is felvetette az elmúlt évtizedekben a gyermekeket figyelembe vevő reform szükségességét (Botos J. 1998; Mészáros J., Banyár J., 2004; Schlett A. 2009, 2011; Botos J., Botos K., 2011; Botos K., 2009, 2011, 2012; Szegő, Giday 2012; Banyár, Gál, Mészáros, 2016; Demény P. 2016; Megjegyzendő, Demény Pál már mindenkinél korábban képviselte ezt a külföldi szakirodalomban.). A reform egyik szempontja éppen az lenne ezen elgondolások szerint, hogy közvetve vagy közvetlenül, de hasson a nyugdíjrendszer is a gyermekvállalásra, ezen keresztül a családra, a generációs szolidaritásra. A társadalomnak el kell fogadnia, hogy a gyermekvállalás nem egyéni hobbi, hanem közérdek. A gyermekekre a gyermekteleneknek is szükségük van! A gyermekek felnevelése pedig éppoly szükséges a nyugdíjrendszer egészének működéséhez, mint a bérarányos járulékfizetés.

Vizsgáljuk meg egy kicsit közelebbről, miért is elengedhetetlen a nyugdíjreform?

Miért elengedhetetlen a nyugdíjreform?

Egy ember, ha aktív életét végigdolgozza, és közben gyermekeit eltartja, gyakorlatilag csak néhány évi többletet fizet be bérarányos járulékok formájában a költségvetésbe, túl azon, ami a szülei nyugdíjának fedezésére fordítódik. Elvileg ez a többlet szolgálhatna a saját nyugdíja „fedezetére”. Maga azonban e néhány évnél lényegesen tovább él nyugdíjasként! Szerencsére, munkaképeskorú gyermekei az alapul vett 40 év alatt már maguk is dolgozni kezdenek,

így ők is fizetnek járulékokat. Abból fedeződik a szüleik számára most fizetendő nyugdíj. (És nem pedig a befizetett összegekből lesz majd önmaguknak a nyugdíjunk, amit a biztosítási szemlélet sugall.) Az egymást követő generációk járulékfizetései biztosítják tehát a nyugdíjas réteg számára a járadékokat. Makroszinten, társadalmilag, csakis a gyermekvállalás a nyugdíj alapja! Egyelőre a kormányzat még nem érez sürgős készletét paradigmátikus változtatásra. Tartható még a mai nyugdíjrendszerben szereplő, viszonylag magas helyettesítési ráta (nyugdíj/béerarány) is, ami 40 év szolgálati viszony után 80 százalék, de a valós átlag alig 60 százalék. Az MNB-szakértői úgy látják, hogy 2035-ig egyensúlyban van a nyugdíjrendszer (Freudenberg, Berki, Reich, 2016). 2035-ig a számításaik szerint nem lesz gond a nyugdíjak finanszírozásával. Eddig legfeljebb a várható élettartam meghosszabbodása játszik szerepet a finanszírozási igény növekedésében. A termékenység változása, még ha pozitív is, nem tényező, mert annak hatása csupán bő két évtized után jelentkezik. Látni kell azonban, hogy hosszabb távon egészen biztosan jelentkezni fog a drámai hatás! Az egyensúly demográfiai szempontból csak akkor lenne fenntartható, ha a polgárok a húszas éveikben családot alapítanak. Máskülönben – ha a gyermekvállalás, a házasság időpontja nagyon kitolódik, s a szülőpárok átlagosan kettőnél jóval kevesebb gyermeket vállalnak –, semmiképp nem termelődik meg elegendő elvonható jövedelem, ami az egyre hosszabb ideig élő idősök nyugdíjban töltött évei alatt a járadékot fedezné. Hiány keletkezik tehát a rendszerben. Kiesnek járulékfizető generációk! A termékenység, a vállalt gyermekek száma a reprodukcióhoz szükséges érték alatt marad! A jelenlegi statisztikai adatok alapján – igen hosszú távra előre tekintve – ez lesz a várható helyzet. Az elmúlt években ugyan kicsit javult a termékenységi ráta, de még mindig csak legfeljebb 1,5 körül van. Ráadásul a gyer-

mekvállalás időpontja kitolódott a 30-as évek elejére. (A kormányzat ugyan ambiciózus célt tűzött ki, hogy 2030-ra elérjük hazánkban a népesség reprodukciójához szükséges születésszámot. De láttuk, az is csak lényegesen később, 2035 utáni évtizedekben lenne várható.) A születések későbbre tolódásának hatását pedig járulékfizetési szempontból gyakorlatilag nem lehet behozni. Az államnak, ha a mai nyugdíjigéreteknek eleget akar tenni, más forrást kell kerítenie az alacsony jövedelmű idősök szociális támogatására, más állami jövedelmekből kell kipótolnia a járadékalapot.

Van olyan nézet a gyermekfedezetű nyugdíjrendszer hívei között, amely élesen fogalmaz, és azt mondja, hogy a jelenlegi nyugdíjrendszer hazudik: azt állítja, hogy azért jár neked a nyugdíj, mert fizeted a járulékot. Márpedig a nyugdíj forrását csak a felnévelt gyerekek teremtik meg, tehát csak azoknak járna (Banyár, 2019). A többi: takarékoskodjék... Bizonyos értelemben egyet lehet érteni ezzel a gondolattal. Mégis, a magunk részéről több oknál fogva is egy kétcsatornás megoldásban gondolkodunk.

A nyugdíjak szintje nemcsak a demográfia miatt lesz várhatóan alacsony, hanem a nettó bérek alakulása miatt is. Bizonyos generációknál előreláthatóan csak az átlagbérek 30–40 százalékát fogja elérni. Sokan voltak minimálbéren bejelentve. Sok volt a speciális adózást választó személy is. Egyre többen lesznek olyanok, akik a 40 évet már ilyen alacsony adózás mellett dolgozták végig. *„Akármennyi KATÁ-t fizetsz is, nem lesz szemmel látható nyugdíjad. Ezért örülj a KATA alacsony díjának, de amit megspórolsz rajta, azt tedd félre magadnak nyugdíjra”* – írta tanácsadó blogjában Farkas András (Farkas, 2017). Létkérdés lesz sokak számára a nyugdíj-előtakarékosság!

Szinte érthetetlen az emberek közömbössége, amellyel napjainkban a jövőbe tekintenek. Kizárólag arra alapoznak, hogy „majdcsak lesz valahogy”. Majdcsak csinál valamit az állam.

Maguk csupán két módon biztosíthatnák a jövőjüket: takarékossgal, azaz, például járulékfizetéssel, és az ezt kiegészítő nyugdíjpénztári befizetéssel, illetve gyermekneveléssel. Ezzel azonban komolyan nem foglalkoznak. A jövő érdekében teendő mai ráfordításokat pedig – ilyenek a gyermekekre fordított kiadások vagy a megtakarítások –, a jelenben semmiképpen nem lehet megúszni! A családdal járó terhek választása nem egy lehetőség, hanem szükségesség! Ezt kellene felismernie a társadalomnak. A kormányzati intézkedéseknek olyan irányba célszerű ezért hatniuk, hogy a családi szolidaritás szükségszerű, de egyben megvalósítható is legyen.

Nem lehet ugyanakkor egyetérteni az olyan kezdeményezésekkel, hogy térjünk át – vagy vissza – a kizárólag családi szolidaritáson alapuló társadalombiztosítási rendszerhez. (Ilyen volt a tb-rendszer kiépülése előtti társadalmi valóság – vagyis, amikor az időskorúakat a gyermekeik tartották el. Hasonló lenne, ha a szülők kizárólag a saját gyermekeik után kapnának nyugdíjat). De mi lenne azokkal, akiknek akaratukon kívül nincs, vagy nem lehet gyerekük? Nem minden gyermektelenség szándékolt. A gyermekvállalás problémájához hozzájön, hogy az atomizálódott társadalmakban a pártalálás sokkal nehezebbé vált. Azok számára is, akik szeretnének gyermeket. Az elköteleződés roppant meggyengült. Ráadásul az elmúlt évtizedekben a meddőség népbetegség lett. A születésszabályozás lehetőségei miatt a meglévő párkapcsolatokban is kevés ma már a megszülető gyerek. Természetesen, ezek a mélyebb okok is vizsgálatot, sőt megoldást igényelnek.

Van a gyermektelenség esetére is megoldás: a takarékoskodás. Erre alapozna a kimondottan és kizárólag a tőkefedezeti elvre épülő megtakarítási modell. Erre még visszatérünk.

Régen a gyermekek azért születtek, mert egyrészt nem tudtak tenni ellene az emberek, másrészt szükség is volt az utódokra a gazdál-

kodásban. A társadalmi viszonyok az eltelt évszázadban azonban alapvetően megváltoztak. Közvetlen „haszna” munkaerőként a szülőnek a gyerekből gyakorlatilag nincs. Sem úgy, hogy az utód munkáját saját tevékenységénél felhasználja, sem úgy, hogy személyesen igénybe veszi idős korában a segítségét. Hiszen arra sincs mód sokszor, hogy a különböző generációk egy közösségben, egymáshoz fizikai közelségben éljenek. Az urbanizáció sok vidéki fiatalt elvonz szülőhelyétől.

Célszerű ezért azt alapul venni, hogy az állami tb-nyugdíjrendszernek szolidaritási alapon fenn kell maradnia. Minden polgár szerezhessen (munka)nyugdíjat! Törekedjék rá, és legyen is erre lehetősége! Ez azt jelenti, fenntartandónak véljük, hogy az emberek időskori nyugdíjjogosultságukat egyénileg alapvetően az aktív éveikben teljesített befizetéseikkel szerezzék meg. Ez a jogosultság azonban nem a befizetéseik tökefedezetén alapul! Nem anyagi, (pénzügyi) eszközökkel fedezett a rendszer! (Utaltunk rá, hogy a befolyó összegek nyomában „kifolyanak”, kiáramlanak az államháztartásból, az időskorúak járadékára.) Ha a folyó jövedelmek egy része (a járulékfizetés, szociális hozzájárulás) nem lenne kihatározható a mindenkori munkavállalók által termelt jövedelemből, akkor az előző generáció megélhetésének fedezete nem lenne biztosított! Tehát a nyugdíj a vállalt gyermekektől függ az egész társadalom számára! A gyermekvállalási arány azonban az elmúlt évtizedekben csökkent. Hiszen világos, hogy a gyermekek születése a szülők szándékától függ, s ezt számos tényező, így az anyagiak, kényelmesség, a társadalmi helyzet befolyásolja. Fontos ezért, hogy a nyugdíjrendszer határozottan a gyermekvállalási kedv erősítése irányába hasson. Gyakorlatilag minden állami nyugdíjbiztosítás csak akkor működőképes, ha kellő időben vállalt, kellő számú gyermek van, szülőpáronként. (Fontos kiemelni a „kellő időben vállalt” kifejezést!) Vagyis, a rendszer teljesen humántőke-fedezeten nyugszik.

Ugyanakkor, szükséges, hogy a jövedelemtermelésben az aktív korosztályok kellő érdekelttsége meglegyen. Ezért kinek-kinek a saját nyugdíjkiállításait célszerű a saját munkajövedelméhez, pontosabban, az abból történő befizetésekhez kapcsolni. De a rendszer fenntarthatósága kétségtelenül azon nyugszik, felnövekedik-e a következő, közel hasonló létszámú aktív munkavállalói generáció? Azon, hogy lesznek elegendő számban munkaképes egyedek a következő generációban, akik humán tőkájukat jövedelem generálására tudják majd felhasználni. Ezt a járulékfizetés önmagában nem biztosítja. Az csak egy munkanyugdíj megszerzésére jogosít fel, ami viszont mint látjuk, a jelen szabályokat fenntartva, várhatóan csak szerény megélhetést fog biztosítani a polgároknak. Vagyis, nagy valószínűséggel a munkanyugdíj nem lesz elegendő a megélhetésre. A demográfia jól látható alakulása következtében csak erőteljes járulékemeléssel lehetne biztosítani az eddigi rátának megfelelő nyugdíjígéretet. A magyar kormányzat ezzel szemben folyamatosan csökkenteni kívánja az élőmunka terheit! S valóban, nem is lenne helyes túlzott terheket rakni az aktív korosztály vállára. A nemzetközi verseny ezt nem is igen tenné lehetővé. Mindenképpen gyermekvállalással vagy megtakarítással kell a munkanyugdíjat kiegészíteni.

Ez a felismerés még mindig nem vált a közvélekedés részévé. Sőt! Sokan úgy vélik, hogy a gyermekek „már elegendő támogatást kapnak”.

A jelenlegi támogatások az aktuális terhek mérséklésére koncentrálnak. A családok a költségvetésük komoly hányadát fordítják a gyermekek felnevelésére, szinte „második járulékfizetésként”. (Részben éppen ez a magyarázat arra, hogy miért nem vállalnak sokan gyereket. Hiszen egy kétgyerekes, átlagfizetéssel élő család egykettőre a szegénységi küszöb alatt találja magát, ha a társadalmi reprodukcióhoz minimálisan szükséges két gyermeket

elvállalja!) Az emberek ösztönösen jó közgazdászok: befolyásolja döntésüket az érzékelhető hátrány. *Reizer Balázs* bemutatta, hogy vizsgálatai szerint a gyermekvállaló családokban *ceteris paribus* mintegy 20 százalékkal csökkent az egy főre jutó jövedelem a gyermekvállalás hatására, ami a 100 fokú jövedelmi skálán körülbelül 12 egységnyi visszaesést jelent az első gyermeküket vállaló háztartások körében, és 8 egységnyi visszaesést azokban a háztartásokban, ahol már korábban is született gyermek (*Reizer, 2011*).

A nők esetében a megoldandó feladatok közé tartozik a nyugdíjkérdésnél az is, ami a családtámogatás témában egyébként pozitívum: a gyese, gyeden töltött hosszabb időszakok. *Köllő János* egy évtizede kimutatta (*Köllő, 2008*), hogy a magyar gyermektámogatási rendszer hosszabb időn át arra ösztönzött, hogy a kisgyermekes nők hosszú távra kilépjenek a munkaerőpiacról. A gyermekgondozást ugyan ma már beszámítják a jogosultság éveibe, de mégis, a kiesésnek vannak hátrányai. A nyugdíjrendszer biztosítási szemlélete ezt kimondottan kedvezőtlenül honorálja. A figyelembe vett virtuális járadékalap ugyanis minden bizonnyal kevesebb, mint ami a ténylegesen dolgozóknál képződik, hiszen ott feltehetően mégiscsak történik béremelkedés ilyen hosszú idő alatt. Ha tehát az anyák csupán a munkanyugdíjra alapozva számíthatnak időskori jövedelemre, egyértelműen a gyermekeleknél kedvezőtlenebb nyugdíjat kapnak, azonos aktív év után is.

A családban végzett munkát sem tekintik igazán munkának a társadalom tagjai. Pedig a TÁRKI számos kutatása kimutatja, hogy a családban nevelkedő gyermekek munkaerő-lekötési igénye eléri a törvényes munkaidőt. Így tehát az otthon maradó édesanyákat (többnyire róluk van szó, de lehetséges ezt értelmezni a másik nemre is) – *Morvay Zsuzsa* megfogalmazása szerint – éppúgy „keresőképtelenek” kellene tekinteni, mintha egyéb ok miatt ma-

radna otthon (*Morvay, 2019*). Márpedig, ha valaki a magyar társadalomban keresőképtelen, táppénzt, nyugdíjat kap. Mindkét ellátási formánál a bérének sokkal nagyobb hányadát kapja meg, mint amennyi a gyermeknevelési támogatás. Holott, ezen idő alatt végzett otthoni munkája a társadalom számára rendkívül hasznos és fontos!

Ha egy gyermek az otthoni nevelés hiánya miatt elzüllik, akkor a számítások szerint egyetlen rendőri intézkedés nagyságrendileg annyiba kerül, mint egy szakmunkástanuló egész évének finanszírozása. Természetesen, nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy minden esetben bekövetkezik a dolgozó szülők gyermekének rossz útra térése! Azt azonban bizonyossággal állíthatjuk, hogy másként szocializálódik az a gyermek, akit otthon ebédrel vár a szülője, megkérdezi napi élményeiről, ellenőrzi társas kapcsolatait, segít a tanulásban – legalábbis felügyeli azt –, esetleg a szabadidő hasznos eltöltésében is közreműködik, mint akit nem. Egyébként a gyerekek napközis ellátására szolgáló intézményhálózat fenntartása is komoly költséggel jár. Többnyire zsúfoltak, nem mindig van elegendő hely (noha most szándékolt a fejlesztésük). Így gyakran emiatt sem tudnak az anyák elhelyezkedni (*Blaskó et al., 2009*). (Igaz, hogy az idézett források majd 10 évesek, de a helyzet még ma is tartalmaz hasonló jelenségeket.)

Nyilván nem könnyű a családtámogatási összegeket az eddigieknél is jelentősebb mértékben gyorsan megemelni. Közismert, hogy a magyar családtámogatás nagyvonalúsága európai szinten is kiemelkedő. (Igaz, amikor ezt mondják, nem teszik hozzá, hogy maguk a magyar bérek nyugati összehasonlításban nagyon alacsonyak. Még a mai napig is, noha az elmúlt egy-két év alatt jelentősebb bérfejlesztések történtek. Így, ha a megélhetéshez a családban nálunk mindenképpen két kereset kell, akkor indokolt is a magasabb arányú gyermektámogatás, a gyermekeket nevelők jövede-

lemhez juttatása, hiszen az egyik fél kiesik a munkaerőpiacról.) A demográfiai folyamatok alakulásában egyébként a pénzügyi támogatások hatása nem mindig mutatható ki elég határozottan. [Ámbár a felmérések szerint, a megvonása nagyon is jól érzékelhető, negatívan hat a középosztálybeli családok gyermekvállalására (Spéder, 2017)].

Úgy véljük tehát, hogy a gyermekekre fordított családi költségeket valóban úgy kell fel fogni, mint egy második járulékfizetési formát! Vagyis a megoldás egy kétcsatornás nyugdíjrendszer bevezetése lehet.

A megoldás egy kétcsatornás nyugdíjrendszer bevezetése lehet

Ha a gyermeknevelés „honorálását” a javaslatunk szerint a nyugdíjrendszerben valósítjuk meg, akkor ennek költségvetési hatásai az államháztartásban elcsúsztatva jelennek meg. Nem kell attól tartani, hogy a jelen időszakban túlzott mértékben megterheljük a központi kasszát. Ha viszont a rendszer működése meghozza a várt hatást, s valamivel nagyobb gyermekvállalás (és taníttatás) lesz a kísérő jelensége, akkor hosszabb távon ez megteremti a költségtöbbletek fedezéséhez szükséges alapot. Éppen azért, hogy a vállalt és taníttatott gyerekek munkaképes korban adót, járulékot fizetnek. Ha ugyanis nem születnének meg ezek a gyerekek, nem lennének kellő számban és időben adó- és járulékfizetők akkor, amikor a szülők javára kell már a járadékot fizetni. Ezért állítjuk, hogy a kétcsatornás nyugdíjrendszer mindenképpen komplex pozitív hatásokkal járó lépés lenne. A társadalmi igazságosságot a jelenleginél jobban szolgálná, és mind a pénzügyi fenntarthatóságra, mind a népesedéspolitikára előnyösen hatna. Szükséges és lehetséges, azaz megvalósítható ez a reform!

Nem is érthető, miért nem tört át már eddig is a politika szintjén! Különösen, mivel

egyébként a 2010 óta hatalmon lévő magyar kormányzat a családkérdésnek kétségtávolú nagy fontosságot tulajdonít. A hezitálást csakis a politika középtávú szemléleti horizontjának tulajdoníthatjuk.

A kétcsatornás nyugdíjrendszer bevezetése válasz lehetne azokra a felvetésekre is, amelyek napjainkban az úgynevezett „feltétel nélküli alapjövedelem” bevezetését szorgalmazzák.¹ Mi köze van ennek a kérdéskörnek a nyugdíjreformhoz? Az, hogy ha indokoltnak találják a fejlett országokban a társadalomban a minimális megélhetés garantálását, akkor célszerű azt mégsem teljesen feltétel nélkül adni, hanem olyan tevékenységekhez kapcsolni, amely a társadalomnak hasznára válik! Ez bizonyos értelemben ugyan feltétel, de a társadalom megmaradása szempontjából nagyon is jogos feltétel. A gyereknevelésnél hasznosabb tevékenységet aligha lehetne találni. De aláhúzzuk: a nyugdíjrendszerben csak akkor illetné meg őket az a juttatás, ami a gyermekek után járna, ha a minimális átlagos műveltség szintjéig, ami ma a szakma – vagy a középiskolai végzettség – megszerzését jelenti, valóban taníttatnák a gyermekeiket.

A GYERMEKFEDEZETŰ NYUGDÍJCSATORNA KÉRDÉSEI

A felvetődő nyugdíjreform-javaslat nyilvánvalóan éppen a feltételhez kötés irányából kaphat kérdéseket. Abból a tényből kiindulva is kritika tárgya lehet, hogy nem az egyént, hanem a családot tekinti a társadalom alapsejtjének. Hiszen valóban családokhoz (legalábbis szülőpárokhoz) kötődne. Nem jelentene ugyanakkor feltétel nélküli támogatást, hiszen arra figyelemmel lenne, hogy a gyerekek taníttatása megtörtént-e. Mégis, azt állítjuk, hogy többirányú pozitív hatása miatt érdemes megküzdeni a javaslat támogatása érdekében az ellenvéleményekkel.

Először is, feltétlen pozitívuma, hogy javaslatunk fenntartható konstrukciót jelentene. Az olyan pénzügyi ráfordítás, amely nem feltétel nélküli, vagyis bizonyos feltételekhez kötött, ösztönzést ad a társadalom tagjainak az adott probléma tartós megoldására, éppen a feltételei következtében. A rendszer, amely a gyermekek taníttatásához köti családosok nyugdíját, társadalmi méretekben képzettebb generáció létrejöttéhez vezet. Nyilván mindez csak közvetetten növelné a gyermekvállalási kedvet. De ha a nyugdíjban tükröződik a gyermekvállalással kapcsolatos áldozat „hozama”, feltehetően lassan mégis csak emelné a gyermekvállalási hajlandóságot, s azt is feltétlenül elősegítené, hogy a gyermekeket iskoláztassák.

A modern gazdaságban szükséges rugalmas alkalmazkodáshoz sokoldalúan felhasználható képzettség kell. Nem pusztán a gyermekek vállalását, de azok taníttatását is honorálná a nyugdíjrendszer. Önmagában a gyerekvállalásra való készítés ugyanis nem garancia arra, hogy a társadalomban olyan generáció növekszik fel, amelyik meg is találja a helyét a munkaerőpiacon. Ezért a javaslat lényegi eleme, hogy differenciál aszerint, milyen képzettségi szintre sikerül a szülőpároknak eljuttatniuk a gyermekeiket. Ez igazságos. Nyilván jelentős költségbe kerül a családnak, ha a gyermeket a szakmaszerzésen vagy a középfokú intézményeken, az érettségén túl, tovább taníttatja. (Rajan, Reich és Stiglitz, kiemelkedő amerikai közgazdászok azt igazolják, hogy az USA-ban, a napjainkban jól kereső fiatalok jövedelmüket szinte kizárólag annak köszönhetik, hogy szüleik biztosították számukra a legjobb iskolákat.)

Ennek a költségoldalról közelítő megoldásnak kétségkívül hátulütője, hogy nem feltétlenül jelent minden képzés, tanulás, a munkaerőpiacon valóban szükséges ráfordítást. Sokan szereznek ma is felsőfokú végzettséget, és nem azon a területen dolgoznak. Ha nem a tanult szakmájukban helyezkedtek is el, általános

műveltségük lehetővé teszi a gyors beletanulást más területekbe. Elhelyezkedési mutatóik a tapasztalatok szerint egyáltalán nem rosszabbak a bölcsészeknek sem, mint más szakképzettségű értelmiségieké.

Ez a fejlemény hosszú távon fenntarthatóvá tenné a nyugdíjrendszert. Fokozatosan világosná válna a társadalom tagjai számára: érdemes időskorú jövedelmünk biztonságosabbá válna szempontjából a jelenben bizonyos áldozatot vállalni. Ha nő a gyermekszám, és taníttatva felnevelődnek a fiatalok, a humán tőkébe hozott beruházás mindenki számára megtérül. Mind a társadalom számára, (adó- és járulékfizetésben), mind az egyének számára, a gyermeket vállalók kedvezőbb nyugdíjlehetőségeiben.

Az nem bizonyos, hogy a taníttatott gyermek itthon fogja képességeit kamatoztatni. Ez valóban további komoly probléma. Az uniós szabad munkavállalása arra volt jó az elmúlt évtizedekben, hogy Nyugat-Európa elszivattyúzta a munkaerőt a keleti területekről. Magyarország még nem is a legrosszabb helyzetben van. A balti államok, Lengyelország, Románia, Bulgária a magyar kivándorlásnál még rosszabb mutatókat „produkáltak”. Ez a témakör mindenképpen az igazságosság kérdését veti fel – uniós szinten. Nem lehet a kivándorlást, a külföldi munkavállalást csak az individuum szempontjából nézni. Még az sem elegendő, ha nézzük azt a pozitív hatást is, ami az esetleg hazautalt jövedelmekből származik. Ezek a devizaösszegek valóban hozzájárulnak makrogazdasági szinten a magyar fizetési mérleg javulásához, de nem a költségvetés számára jelentenek forrásokat. Márpedig onnan került finanszírozásra képzésük egy jelentős költség-hányada. Nálunk – és Európában általában – az oktatás, egészségügy, szociális támogatások jelentős részét az adókból, járulékokból finanszírozzák. Jogos elvárás ezeknek a megtérítése, a felnövekvő generációk által, a költségvetés, a közösség felé. Így is fel lehet fogni az adó- és járulékfizetési kötelezettségeinket. Ha vi-

szont valaki az adott külföldi munkahelyén fizeti a közterheket, akkor a befogadó országnak az államháztartásához járul hozzá. Egyéni leg őt emiatt nem éri hátrány, hiszen használja az ország infrastruktúráját, és nyugdíjat is onnan fog majd kapni, annak arányában, amennyit ott dolgozott. Országá viszont, amelyben felnevelődött, tanult, érezni fogja a nagy rendszerekből itthon kieső befizetéseket.

Uniószerte jelenleg más elvek érvényesülnek. Az individualista biztosítási szemlélet az uralkodó. „*Magamnak teszek félre*”, tehát mindegy, hogy hol, milyen országban, milyen munkavállalással szedem össze a nyugdíjelemeket. Amennyit egy másik országban dolgoztam le, azt onnan fogom megkapni. Ez a szemlélet a mobilitásban érdekelteknek teljes mértékben megfelelő. Ugyanakkor ellentét az azzal, amire mi javasoljuk átállítani a nyugdíjrendszert. A családokon alapuló társadalmi reprodukció azt tekinti kiindulópontnak, hogy a szülők aktív generációja a maga járulékfizetésével egyrészt „törleszti” a nagyszülőknek a beléjük fektetett „humántőke-beruházásokat”. A polgár tehát beruház a gyerekeibe, s mivel az adott ország állama is hozzájárul a közpénzekből ehhez, indokolt az ország szintjén is vizsgálni a megtérülést.

Anélkül, hogy ez a befektetési szemlélet általánossá válna az elméletben, nem lesz könnyű összehangolt gyakorlatot kialakítani az EU-ban. Nyilván nehéz diplomáciai feladatot jelent egy ilyen rendszer egyeztetése más országok alapvetően individualista szemléletű nyugdíjbiztosításával. Ez a nehézség azonban mégse lehet akadály annak, hogy magyar hazánk ne egy családalapú rendszert vezessen be, amely az ország népességének megmaradását szolgálja.

Joggal mondhatja továbbá bárki azt is, hogy a családalapú nyugdíjrendszer nem vesz tudomást arról, hogy Európa-szerte már-már megszűnőben van maga a hagyományos család. A házasságok, párkapcsolatok szétesése való-

ban olyan probléma, amellyel szembe kell néznünk (erre utaltunk is). Tény, hogy a gyermekek igen jelentős része (majd fele) ma már (és még) nálunk is, házasságon kívül születik. Az intézményes házasság helyett gyakori forma az együttélés. Lehet-e ilyen viszonyok közepette értelmezni a gyermeknevelés költségein alapuló rendszert?

Az első számú kérdés, hogy ez a jelenség – még ha tény is –, jó-e a társadalomnak? Mindenekelőtt: jó-e maguknak a gyermekeknek? Nyilván nem (Fagan, 2012). A házasságok megszűnését, legalábbis számának csökkenését, olyan trendnek kell-e vajon tekinteni, amely visszafordíthatatlan törvényszerűség? Biztatást jelenthet, hogy a nemrég közölt adatok szerint nálunk – hosszabb idejű folyamatos csökkenés után – újból emelkedni kezdett a házasságkötések száma. Ezek szerint a házasság nem feltétlenül „kihaló” intézmény. Nem kell tehát abból kiindulni, hogy a társadalmi folyamatok tendenciái valamiféle fatalizmus következtében nem változhatnak. Az bizonyos, hogy egy pozitív irányú változáshoz szükséges annak felismerése, hogy a házasságok tömeges felbomlása a születő gyermekek egyéni életére és a társadalom jövőjére egyaránt káros hatással van. Ezért az olyan intézményi változások, amelyek a házasságok stabilabbá válását támogatják, hasznosak. (Ez a téma messze túl van azon a konkrét témakörön, amely a jelen tanulmány tárgya, azaz a nyugdíjrendszer megszervezésén.)

A demográfiai fejleményekkel kapcsolatos problémák pedig – még ha bonyolítják is a helyzetet – a nyugdíjreform-javaslat szempontjából nem megoldhatatlanok. Nem kényszerít ez rossz házasságok együtt tartására. Amennyiben az elvált személy tisztességgel eleget tesz a méltányos gyermektartási kötelezettségének, akkor a gyermekre fordított összeget nála is lehet kalkulálni. Igaz ugyan, hogy a háztartásban végzett „nem fizetett munka” ilyen esetben nincs számításba véve a gyermekneve-

lés „áldozati elemei” között (azt a „gyermekpontoknál” sem lehet feltétlenül pontosan beszámítani). Az effektív kiadások, amelyek egy gyermek átlagos felnevelési költségeit jelentik, ezzel szemben mindenképpen jól meghatározhatók. Ennek alapján tehát az általunk javasolt rendszerben szerezhetne „pontot” az elvált, de gyermektartást tisztességesen fizető szülő is.

A javaslattal szemben várható további ellenvetés, hogy az a gyermekteleneket „sújtja”. Ez azonban egyszerűen nem igaz! Viszonylag egyszerű magyarázattal kivédhető. Hiszen nyilvánvaló, hogy akinek nincs gyereke, az nem költ rá. Ezt az összeget, összehasonlítva gyermekes polgártársával, idős korának biztonsága érdekében félre teheti, sőt, félre is kell, hogy tegye! A nyugdíjrendszer ily módon mindenképpen két csatornán alapulhat. Ennek csak egyike, hogy pénzbeli keresetemből járulékot fizetek. A másik a gyermekekre fordított jövedelemhányad. Ha nem kell rájuk költenem, azt megtakaríthatom. A gyermekteleneknél ez a második csatorna. El kell jutnia a társadalomnak a tudatosság azon fokára, hogy egészen fiatal keresőképes korától kezdve gondoljon az időskori biztonságára. Túl azon, hogy munkaviszonya alapján mennyi nyugdíjat kap. Ennek rendszerét – pontosabban a már meglévő nyugdíjcélú megtakarítási rendszerek komoly továbbfejlesztését mielőbb meg kell valósítanunk.

Mondhatjuk, a másik oldalról jövő kritikával, hogy ez a megoldás szinte könnyen választhatóvá teszi a gyermektelen létmódot. Semmiképpen nem cél azonban a nem kívánt gyermekek születése. Nem erőszakolja a rendszer, hogy nem kívánt gyereket vállaljanak. Az maguknak a gyermekeknek lenne a legrosszabb. De aki szeretne gyermeket, annak számára kedvező lenne a reform a mai (igazságtalan) helyzethez viszonyítva. Javaslattunk kifejezetten arra irányul, hogy aki szeretne gyermeket, az könnyebben dönthessen a gyermekvállalás mellett. Ugyanakkor, legyen megoldás a gyermektelenek számára is.

AZ ÖNKÉNTES MEGTAKARÍTÁSI RENDSZEREK ÁTTEKINTÉSE

A nyugdíj-előtakarékosság Magyarországon meglévő rendszereiről kiváló áttekintést nyújt *Pandurits Anett* (Pandurits, 2017). Bemutatja, hogy a megtakarítási formák szinte mindegyike élvez bizonyos állami támogatást. Nemcsak nálunk, a világ más országaiban is.

Átfogóan felül kellene vizsgálni a megtakarítási formákat. Mindenekelőtt abból a szempontból, hogy csak a hosszú távú és kifejezetten nyugdíjcélú konstrukciókat kedvezményezze az állam. (A többi megtakarítási forma egyéni megítélés, és elsősorban a pénzügyi szektor érdeke. Hogy általában célszerű takarékoskodni, azt már a piacgazdaság elmúlt harminc éve feltehetően elég világossá tette a polgároknak.) Ahogyan a hivatkozott biztosítási szakértő anyagában olvashattuk, a magyar nyugdíjpénztári konstrukció elég sajátos keveréke a nyugaton ismert nyitott, illetve zárt intézményeknek. Nálunk az általános szociális gondoskodás dominál. (A jelenlegi nyugdíjpénztári megtakarításoknál lehetséges az egyéb, nem nyugdíjcélú felhasználás is.) A megtakarítási formák rendszerezésénél és felülvizsgálatánál el kellene érni, hogy ne a szektor lobbierdeke irányítsa azt, hanem ténylegesen független, angol-szász kifejezéssel: akadémiai–egyetemi, kutatói háttérű személyek végezzék el. Ehhez a pénzügyi szektortól független (állami, alapítványi kutatási) forrásokat kell biztosítani, elkerülve ugyanakkor a politikai mellézköngéket. Nagy kérdés azonban, valóban, hogy a nyugdíj-előtakarékosságot mennyiben lehet önkéntes alapra helyezni. Magunk részéről szeretnénk a gyermektelenek esetében az önkéntes megtakarításra alapozni. Egyrészt, kerülendő mindenféle visszautalást a balsikerű „kötelezőre”. A boldogtalan emlékü II. pillért még mindig sokan úgy élik meg, hogy „elvette az állam tőlünk a megtakarításainkat”. Ez befo-

lyásolhatja minden megtakarítással kapcsolatos reformjavaslat sorsát.

Szeretnénk a magyar társadalmat nagykorúnak hinni. Képesnek arra, hogy kellő megvilágítás és információ esetén felismerje saját érdekét. Sajnos, ez az utóbbi feltételezés nem mindig állja meg a helyét. Lehet, hogy e téren idealistának tűnünk. Lehet, hogy mégis célszerű valamilyen formában a megtakarítási kötelezettséget előírni. Sok a tévképzet az emberekben. Valószínű ezért övezné bizalmatlanság a nyugdíjcélú megtakarításokat, hiába, hogy annak újabb, tökéletesített, garanciákkal körülbástyázott rendszeréről lenne szó. Ezzel számolva, csak rendkívül gondos előkészítéssel és kommunikációs stratégiával lehetne bármilyen átfogó változást elindítani.

Nem kizárt ezért, hogy valamilyen „kötelező” – de legalább is automatikus – elemet bele kellene építeni a rendszerbe. Például, olyan formán, ahogy azt a Nobel-díjas *Thaler* javasolta. Ennek lényege, hogy a kötelező jelleg annyiban lenne oldva, hogy mindenkire automatikus lenne a beléptetés a megtakarítási rendszerbe. De ha akarna, akkor kiléphetne. Tehát nem lenne feltétlenül kötelező. *Thaler* szerint azonban, ismerve az embereknel a fellépő tehetetlenségi nyomatékot, a legtöbbje nem tenné meg a kilépéshez szükséges erőfeszítést. Így a rendszer önkéntesnek minősülhetne, de remélhetőleg mégis biztosítaná a szükséges nagy létszámú résztvevőt. (A javaslat rövid összegezését Peter E. Ear, *Thalerről* szóló ismertetőjében olvashatjuk; Peter E. Ear, 2018)

Valóban a befizető tulajdona

Miért egyértelmű, hogy a javasolt magánmegtakarítás más, mint a nyugdíjcélú korábbi II. pillér? Először is nem a kötelező járulékfizetésből lenne átirányítva. Itt van a lényeg! A járulékfizetésen felüli, plusz megtakarítást jelentene a munkavállalók béréből. Ez nyomban

felveti a kérdést, különösen a fiatalok képesek-e alacsony kezdő fizetéseikből ilyen távoli célokra pluszban félretenni? Mikor napjainkban egy albérlet csillagászati összegekbe kerül? Mégis, úgy véljük, ha szerény induló összeggel is, célszerű a takarékoságot már fiatalon elkezdeni. Annyiban valóban hasonlít ez az önkéntes nyugdíjpénztári rendszer a néhai II. pillérre, hogy itt is eszközzel fedezett (*asset-based*), tőkefedezeti rendszerről lenne szó, ami valóban a befizető tulajdonát képezné. Az a kérdés, hogy megszerezhető-e a konstrukcióhoz a magyar polgár bizalma? (Feltétlenül rá kell mutatni, hogy itt ténylegesen a nettó jövedelemből történő megtakarításról van szó, amit semmiképpen nem lehet elvenni a polgároktól. Szemben a II. pillér visszaterelésével. Az lényegében nem a saját maguk finanszírozására félretett pénz volt, hanem az őket felnevelőknek járó járulékrész.)

A javaslatunk mindenesetre összeköti a rendszert a demográfiával, ami a magyar társadalom megmaradása szempontjából kardinális kérdés. Végső soron arra a következtetésre jutottunk, amire *Hans-Werner Sinn*: komplex rendszer szükséges, amely a pay-as-you-go rendszert a gyermekcsatornával kombinálja (Sinn, 2001; 2004). Kombinálja a felosztó-kirovó munkanyugdíjrendszereket egy humántőke-fedezett, és/vagy egy eszközzel fedezett rendszerrel. Javaslatunk tehát a ma is meglévő munkanyugdíjrendszert – vagy annak egy jobb, pontrendszeres változatát –, amely a mai számítások szerint csak alacsony idős kori jövedelmet lesz képes biztosítani, kiegészítené egy gyermekalapú második nyugdíjcsatornával, illetve, a gyermekteleneknél egy eszközalapú nyugdíjpénztári csatornával. Érdekes felvetés lehetne, hogy e két forma – a nyugdíjcélú megtakarítás és a gyermeknevelés, mint nyugdíjalap egymásba akár átmenetet is képezhetne. (Különösen akkor, ha a nyugdíjcélú megtakarítást törvény írná elő.) Mondjuk, minden kezdő munkavállaló el-

kezdené a (kötelező?) magántakarékoskodást, aminek mértékét azonban azzal arányosan lehetne csökkenteni, ahogyan párra találva, sorban jönnek a gyerekek. Három gyermek esetén ennek a (kényszerű) takarékoskodási formának a terheit „menet közben” gyakorlatilag el lehetne törölni – hasonlóan a gyermekvállalásra felvett lakáshitelek adósságához –, s ily módon megtörténne az átváltás a gyermekfedezetre! A nyugdíjpénztári megtakarítás helyett a polgárok a vállalt gyermekek után részesülhetnének majd nyugdíjhányadban. A gyermeket nevelők ugyanis a gyermekvállalás költségeinek viselésével „teljesítenék” tulajdonképpen a megtakarítást (amit azonban addig megtakarított, az mindenképpen az övé). Eldöntendő, hogy aki meg kívánja tartani e biztosítási formát (mert bírja fizetni) annak maradjon meg ez a forma továbbra is, mint kiegészítő nyugdíjbiztosítás. De ne legyen számára feltétlenül kötelező, ha nehézséget jelent, mert már a gyermekeire is folyamatosan költenie kell.

Azt, hogy miként lehetséges magát az alapnyugdíjat (munkanyugdíjat) igazságosabb és ésszerűbb megoldással megreformálni (például a régi és új nyugdíjak arányosabbá tétele stb.) külön tanulmány tárgyát képezné. De a kettős kiegészítés: a gyermekcsatorna és a nyugdíjcélú megtakarítások rendszere, hosszú távon gondolkodva, mindenkinek – beleértve a gyermekteleneket is – kívánatos, szükséges és igazságos megoldás lenne. S mint ilyen, a politika

által eldöntendő, hogy megkezdődjenek a reform munkálatai.

ÖSSZEGRÉS

Paradigmaváltásra van szükség a nyugdíjrendszerben. A biztosítási paradigmát a befektetési paradigmára kell változtatni, méghozzá, alapvetően a humán tőkébe történő befektetés megtérülésére. Világossá kell, hogy váljon: nem magunknak „teszünk félre” öreg korunkra, hanem törlesztjük elődeinknek, amit belénk fektettek. Az állami alapnyugdíj számítási módszerénél azonban mégis azon az alapon állapítanak meg a jogosultságunkat majdani munkanyugdíjunkra, hogy járulékfizetésünk arányában, negyven év munkaviszonyt feltételezve, mekkora összegre számíthatnánk. A munkanyugdíj tehát továbbra is keresetarányos lenne. Kiegészítené azonban a munkanyugdíjat egyrészt a gyermekek után járó, másrészt, az önkéntes megtakarításon alapuló második csatorna. A javasolt nyugdíjreform mindenekelőtt azért lenne fontos, mert nagyobb igazságosságot eredményezne. Ugyanakkor megvalósítható lépés lenne. Nem terhelné meg a jelenben a költségvetést. A családi szolidaritás erősítésében viszont komoly szerepe lehetne. Hosszabb távon visszahatna a nyugdíjrendszer egyensúlyára is. A társadalmi kommunikáció megfelelő formáit pedig minden bizonnyal meg lehetne találni hozzá.

JEGYZET

¹ A feltétel nélküli alapjövedelem koncepciója nemzetközi szinten régóta létező elgondolás. (Svájcban már több népszavazást tartottak róla.) Ha a fogyasztás nem tud növekedni, a gazdasági növekedés is lassabb lehet. E véleményekben sok igazság van. Nem véletlen, hogy *Joseph Stiglitz*, Nobel-dí-

jas közgazdász, vagy *Robert Reich* vezető amerikai közgazdász is hangsúlyozza (Stiglitz, 2015; Reich, 2017), hogy a szegényebb rétegeknek juttatott direkt támogatás hasznosabb a gazdaságnak, mint az adókedvezmény, amely nálunk is gyakorlat. Adót az tud fizetni, akinek van – esetleg magasabb – jö-

vedelme. A módosabbak viszont kisebb mértékben növelik a fogyasztásukat, mint a legszegényebbek. Következésképpen növekedési szempontból *hatéko-*

nyabb direkt módon a szegényekhez irányítani a támogatásokat, mint indirekten, az adókon keresztül a jobb módúakhoz, állítják ezek a közgazdászok.

IRODALOM

- BANYÁR J., MÉSZÁROS J. (2003). *Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer*. Gondolat Kiadó, Budapest
- BANYÁR J. (2014). A modern nyugdíjrendszer kialakulásának két története. *Hitelintézeti Szemle*, 14. évf. 4. sz. 154–179. oldal
- BANYÁR J., GÁL R. I., MÉSZÁROS J. (2016). Egy gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer körvonalai. In: *Simonovits 70*, a Közgazdaságtudományi Intézet kiadványa
- BANYÁR J. (2019). Itt az új nyugdíjjavaslat: ment-sük meg a rendszert gyerekekkel! *Portfólió*, 2019. március 1
- BÁLINT M., KÖLLŐ J. (2007). Gyermeknevelési támogatások. In: *Közelség – Jóléti ellátások és munkakínálat*, MTA-KTI, Budapest
- BARTHA A., TÓTH A. (2013). A nyugdíjrendszer-ről és a jóléti államról folyó magyarországi viták. *Politikatudományi Szemle*, 2013/2
- BLASKÓ Zs., CSERES-GERGELY Zs., RESZKETŐ P., SCHARLE Á., VÁRADI B. (2009). *Az 1-3 éves gyermekek napközbeni ellátásának bővítése: költségvetési ráfordítás és várható társadalmi hatások*. Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet, http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_MEH_bolcsode_091109_FINAL.pdf
- BOTOS J. (1998). *A magyar társadalombiztosítás kialakulása és fejlődése. Közgazdaságtan joghallgatók számára*. Egyetemi jegyzet. PPKÉ JAK, Budapest
- BOTOS J., BOTOS K. (2009). Az idősödés gazdasági hatásai – egy stratégiai jelentőségű kutatás vázlatja. *Magyar Tudomány*, 170. évf. 3. sz.
- BOTOS J., BOTOS K. (2010). A reform reformja. *Polgári Szemle*, 2010. október
- BOTOS K. (2016). A család válságának okai közgazdász szemmel. *Magyar Idők*, 2016. 08. 08.
- BOTOS J., BOTOS K. (2011a). A kötelező nyugdíjrendszer reformjának egy lehetséges megoldása: pontrendszer és demográfia. *Pénzügyi Szemle*, 56. évf. 2. szám, 157–166. oldal
- BOTOS K. (2009). (szerk.) *Idősödés és globalizáció*. Tarsoly Kiadó
- BOTOS K. (2011b). *Pénzügypolitika – Gazdaságpolitika*. Tarsoly Kiadó
- BOTOS K. (2012). *Matuzsálemek kora*. Kairosz
- CSEH-SZOMBATHY L., TÓTH P. P. (szerk.) (2001). *Népesedés és népességpolitika*. Századvég Kiadó, Budapest
- DEMÉNY P. (2016). Népességpolitika a közjó szolgálatában. KSH Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest
- EARL, P. E. (2018). Thaler, R., H.: A Nobel Prize for Behavioural economics. *Review of Political Economy*, vol. 30, no. 2, <https://doi.org/10.1080/09538259.2018.1513236>

FAGAN, P. F., CHURCHILL, A. (2012). *The Effects of Divorce on Children*. MARRI Research. Research Synthesis, January

FARKAS A. (2017). www.nyugdijguru.hu

FREUDENBERG, CH., BERKI T., REIFF Á. (2016). A Long-Term Evaluation of Recent Hungarian Pension Reforms (A magyar nyugdíjrendszer közelmúltbeli változásainak hosszú távú értékelése.) *MNB Working Papers* 2016/2

GÁBOS A. (2008). Családtámogatási rendszer és a családok helyzete. In: Kolosi T., Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Ríport*. TÁRKI, Budapest

GÁBOS A., GÁL R. I., KELLER T. (2007). A gyermeknevelés költsége és a társadalmi kompenzáció. Kézirat, TÁRKI, <http://www.tarki.hu/adatbankh/kutjel/pdf/b003.pdf>

GÁBOS A., GÁL I. R., KÉZDI G. (2008). Fertility effects of the pension system and other intergenerational transfers. In: *Assessing intergenerational equity: an interdisciplinary study of aging and pension reform in Hungary*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 171–186. oldal

GÁSPÁR K., KISS Á. (2009). A pénzbeli jóléti támogatások célzottsága. *Közpénzügyi Füzetek*, 24. Budapest

GIDAY A., SZEGŐ Sz. (2012). Kétpólusú világban kétpólusú nyugdíjrendszert! In: Kovács E. (szerk.): *Nyugdíj és gyermekvállalás*. Gondolat, Budapest

HOLTZER P. (szerk. 2010). Jelentés a nyugdíj és időskor kerekasztal tevékenységéről. Miniszterelnöki Hivatal

KAPITÁNY B. (2003). Módszertan és dokumentáció. Az adatfelvétel ismertetése. „Életünk fordulópontjai” – Műhelytanulmányok, 2, KSH NKI, Budapest

KÖLLŐ J. (2008). A gyermeknevelési támogatások munkaerőpiaci hatásai. In: Nagy Gy. (szerk.): *Jóléti ellátások, szakképzés és munkakínálat*. KTI Könyvek, 10.

MIHÁLYI P. (2018). Kiegészítő megjegyzések László Csaba: A magánnyugdíjpénztári rendszer „elszámolása” című tanulmányához. *Közgazdasági Szemle*, LXV. évf., 2018. november, 1187–1190. oldal, <https://doi.org/10.18414/ksz.2018.11.1187>

MCDONALD, P. (2006). An Assessment of Policies that Support Having Children from the Perspectives of Equity, Efficiency and Efficacy, *Vienna Yearbook of Population Research*, pp. 213–234, <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2006s213>

RAJAN, R. (2019) *The third Pillar*. Penguin Press, New York

REIZER B. (2011). A gyermekvállalás hatása a család jövedelmére Magyarországon. *Demográfia*, 54. évf., 2–3. szám

ROSENBAUM, P. R., RUBIN, D. B. (1983). The central role of the propensity score in observational studies for causal effects. *Biometrika* 70, pp. 41–55 <https://doi.org/10.1093/biomet/70.1.41>

SCHLETT, A (2011). Ageing and the Tragedy of the Pension Commons. *Ekonomika*, 90, no. 3, p. 15, pp. 58–72, <http://www.journals.vu.lt/ekonomika/article/view/935/456> <https://doi.org/10.15388/ekon.2011.0.935>

SCHLETT, A. (2008). Mítosz és valóság: A magyar nyugdíjreform tíz éve. In: Pulay Gy. (szerk.): *Gördülő lendkerekek. Gazdasági-pénzügyi tanulmányok Báger Gusztáv 70. születésnapjára*. Tiszatáj Alapítvány, pp. 245–257

SINN, H.-W. (2001). The Value of Children and Immigrants in a Pay-as-you-go Pension System: A Proposal for Partial a Transition to a Funded

System. *Working Papers*, 6229, No. 1, pp. 77–94, <https://doi.org/10.3386/w6229>

SINN, H.-W. (2004). The pay-as-you-go pension system as fertility insurance and an enforcement device. *Journal of Public Economics* 88, pp. 1335–1357, [https://doi.org/10.1016/s0047-2727\(03\)00015-x](https://doi.org/10.1016/s0047-2727(03)00015-x)

SPÉDER Zs., KAPITÁNY B. (2007). Gyermek: Vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. „Életünk fordulópontjai” – Műhelytanulmányok 6. KSH NKI, Budapest

SPÉDER Zs. (2001). Mikor már köztünk vannak: A gyermekvállalás anyagi-jóléti következmé-

nyei. In: Spéder Zs., Monostori J. (szerk.): *Mozaikok a gyermekszegénységről*, KSH NKI, Budapest 57–70. oldal

SPÉDER Zs. (2017). Nemzetközi Családügyi Konferencia előadás

<https://www.nyugdijguru.hu/nyugdij/oregsegi-nyugdij/korbetoltott-oregsegi-nyugdij/szolgaltido/katas-vallalkozok-nyugdijjogosultsaga-2018-ban>

OECD (2007). Public spending on family benefits in cash, services and tax measures, in per cent of GDP, 2007, <http://www.oecd.org/dataoecd/55/58/38968865.xls>, letöltés ideje: 2011. július 22